

Konferencja „Materialne pozostałości konfliktów i zbrodni XX wieku w świetle najnowszych badań archeologicznych”, Gdańsk, 14–15 czerwca 2018 r.

Conference “Material remains of conflicts and crimes of the XX century in light of the latest archaeological research”, Gdańsk, 14–15 June 2018

W dniach 14–15 czerwca 2018 r. Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku, we współpracy z Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków w Gdańsku (WUOZ), zorganizowało konferencję naukową „Materialne pozostałości konfliktów i zbrodni XX wieku w świetle najnowszych badań archeologicznych”. Wzięło w niej udział ponad 20 prelegentów – reprezentujących różne dyscypliny naukowe, a także instytucje zajmujące się zabytkami archeologicznymi o najmłodszej chronologii. W ramach prowadzonych obrad przedstawili rezultaty dotychczasowych prac oraz nakreślili możliwe kierunki przyszłych badań. Nie zabrakło również dyskusji nad możliwościami wykorzystania dwudziestowiecznych artefaktów w pracy muzealników.

SPRAWOZDANIA

Gości przywitał dr Marek Szymaniak, kierownik Działu Naukowego Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku. Zaznaczył, że częścią misji wypełnianej przez instytucje kultury jest szeroko rozumiane sprawowanie opieki nad zabytkami. Archeologia współczesności – jak zwrócił uwagę – jest w tym kontekście nie tylko ważnym elementem wspierającym historyków, ale także samodzielną, równoprawną dziedziną kreującą postęp nauki. Podkreślił również, że omawiana konferencja skupia się zarówno wokół podsumowania dotychczasowego stanu

dociekań, jak i wskazania kierunków rozwoju archeologii współczesności. Następnie otwierający oficjalnie obrady dr Karol Nawrocki, dyrektor Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku, nawiązał do szczególnych w jego ocenie badań archeologicznych, realizowanych już od kilku lat, na terenie dawnej Wojskowej Składnicy Tranzytowej na Westerplatte. W swoim wystąpieniu zaznaczył również ogromną wartość, podejmowanych głównie przez Instytut Pamięci Narodowej, prac ekshumacyjnych, które umożliwiają godne upamiętnienie polskich bohaterów. Zebranych gości powitała także Agnieszka Kowalska, pomorski wojewódzki konserwator zabytków, która krótko przedstawiła cele i merytoryczny zakres konferencji.

Wykład inauguracyjny *Archeologia współczesności jako archeologia we współczesności* wygłosił prof. dr hab. Arkadiusz Marciniak z Instytutu Archeologii Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu. Zaprezentował w nim omawianą dziedzinę od strony metodycznej. Wskazując na różnego rodzaju umowy międzynarodowe, omówił zmieniające się w ostatnich dekadach warunki uprawiania archeologii w Europie. W jego ocenie udział reprezentantów tej dziedziny w badaniach nad dwudziestowiecznymi zabytkami może stać się nową i atrakcyjną formą partycypacji w kulturze.

Po wykładzie inauguracyjnym rozpoczął się pierwszy z czterech paneli dyskusyjnych pt. „Archeologia współczesności. Problematyka, wyzwania, możliwości”, który otworzyła Agnieszka Kowalska. Jako pierwszy w tej części głos zabrał Jakub Wrzosek z Narodowego Instytutu Dziedzictwa. Odwołując się do licznych i zróżnicowanych przykładów, nakreślił zagadnienie archeologii pól bitewnych. Kolejnym mówcą był dr Paweł Konczewski reprezentujący katedrę Antropologii Uniwersytetu Przyrodniczego we Wrocławiu. W swoim wystąpieniu przybliżył problematykę pojęcia materii masakr. Podkreślając jego złożoność, dokonał studium trzech przypadków charakteryzujących to zagadnienie. Następny referent, Ołeksij Złatohorski z Katedry Archeologii i Etnologii Wschodnioeuropejskiego Uniwersytetu Narodowego im. Łesi Ukrainki w Łucku, przedstawił regulacje prawne obowiązujące na Ukrainie w zakresie prac ekshumacyjno-archeologicznych. Odwołał się także do działań podejmowanych w tej materii przez badaczy z Polski. W kolejnym wystąpieniu Edyta Przytarska i Artur Palej – przedstawiciele WUOZ – nakreślili specyfikę polskiego ustawodawstwa regulującego prawną ochronę zabytków o najmłodszej chronologii.

Po krótkiej przerwie głos zabrała dr Dominika Siemińska z Biura Poszukiwań i Identyfikacji Instytutu Pamięci Narodowej (IPN). W swoim referacie przedstawiła najnowsze wyniki badań w zakresie prac prowadzonych przez IPN na Kresach Wschodnich. Następnie uczestnicy konferencji wysłuchali wystąpienia Marka Milewskiego, pracownika

Generalnej Dyrekcji Dróg Krajowych i Autostrad (GDDKiA), który przedstawił zagadnienie archeologii współczesności w kontekście inwestycji prowadzonych przez GDDKiA. Podkreślał on w nim, że tylko przestrzeganie klarownych i spójnych systemów normatywnych oraz wzajemne zrozumienie na linii służby konserwatorskie–archeolodzy–inwestorzy, może zaowocować odpowiednią ochroną dóbr kultury na terenach inwestycyjnych. Jako ostatni wystąpił Marcin Tymiński, rzecznik prasowy WUOZ, który odniósł się do recepcji archeologii współczesności w mediach.

Ostatnim elementem pierwszej części obrad była burzliwa dyskusja. Pytania o regulacje prawne w zakresie ochrony zabytków kierowano przede wszystkim do pracowników WUOZ w Gdańsku. Kilkakrotnie nawiązano także do problemów z tzw. detektorystami, których niekontrolowana działalność może doprowadzać do zniszczenia archeologicznego dziedzictwa.

Kolejny panel konferencji, poświęcony najnowszym wynikom badań archeologicznych w miejscach pamięci i zbrodni, poprowadziła Wirginia Węglińska z Działu Naukowego Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku. Jako pierwszy wystąpił dr Dawid Kobiółka reprezentujący Instytut Archeologii i Etnologii PAN. W referacie *Kiedy historia staje się archeologią: materialne pozostałości po pierwszowojennym obozie jenieckim w Czersku*, przygotowanym we współpracy z Mikołajem Kostyrko i dr Kornelią Kajdą z Instytutu Archeologii Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu, omówił metodykę badań archeologiczno-antropologicznych prowadzonych w ramach realizowanego projektu. Zaprezentował także różnego rodzaju artefakty wydobyte podczas prac. Następnie głos zabrali pracownicy Muzeum Historii Miasta Krakowa – Marta Śmietana i Kamil KarSKI. Przedstawili wyniki dotychczasowych działań na terenie dawnego obozu koncentracyjnego Plaszow, jak również perspektywę dalszych badań oraz możliwości ich zastosowania w różnych formach upamiętnienia. Kolejny referat, wygłoszony przez dr Katarzynę Pawlak-Weiss z IPN we Wrocławiu, skupiał się na historii, w tym również powojennych losach, KL Gross-Rosen. W ostatniej części swojego wystąpienia odwołała się także do prowadzonych na terenie dawnego obozu badań archeologicznych, których rezultatem było m.in. odnalezienie mogił zamordowanych więźniów. Wykład Joanny Jarzęckiej-Stąporek z Pracowni Badań Archeologicznych Dantiscum *Materialne pozostałości niemieckiego obozu koncentracyjnego Stutthof w świetle badań archeologicznych* zawierał natomiast wyniki prac prowadzonych w obrębie dawnych warsztatów zbrojeniowych wchodzących w skład kompleksu byłego obozu. Drugą część obrad zamknął Szymon Domagała, reprezentujący Instytut Archeologii i Etnologii PAN,

który wygłosił referat podejmujący problematykę opuszczonych wsi łemkowskich Beskidu Niskiego.

Następnie odbyła się dyskusja. W jej trakcie głos zabrał Piotr Tarnowski, dyrektor Muzeum Stutthof w Sztutowie, który podkreślił, że badania archeologiczne zrealizowane przez pracownię Dantiscum nie są jedy-
nymi działaniami tego typu prowadzonymi na obszarze dawnego obozu. Wspomniął, że kierowana przez niego placówka już od kilku lat zleca eksplorację podlegającego mu terenu, czego efektem jest wystawa „Odezwała się ziemia”. Dyskusję zakończyła argumentacja dr. Kobiółki, że archeologia współczesności jest ważną perspektywą badania czasów znajdujących się na styku pamięci i postpamięci.

Wznowione następnego dnia obrady rozpoczęła część pt. „Archeologia przestrzeni walki” moderowana przez dr. Marka Szymaniaka. Jako pierwsza głos zabrała dr hab. Anna Izabella Zalewska z Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie i Instytutu Archeologii PAN, prezentując wyniki badań przeprowadzonych w rejonie Rawki i Bzury. W trakcie jej wystąpienia przedstawiono materialne pozostałości życia i śmierci w okopach na froncie wschodnim oraz stan przemian krajobrazu pobitewnego w tamtych okolicach zachodzących w latach 1914–2014. Kolejny referat, wygłoszony przez Łukasza Orlickiego z Instytutu Badań Historycznych i Krajoznawczych, dotyczył zabytków wojny powietrznej 1939–1945. Omówiono w nim miejsca katastrof polskiego samolotu RWD-8 pod Zduńską Wolą, a także alianckiej maszyny i grobu lotników pod Dobromierzem. W swoim wystąpieniu mówca poruszył także kwestię krajobrazu wojennego niemieckiego lotniska pod Oławą. Ostatnie dwa referaty w omawianym panelu, przygotowane przez pracowników Narodowego Muzeum Morskiego w Gdańsku, skupiały się na zagadnieniu pozostałości archeologicznych w obszarach morskich. Pierwszy z nich, opracowany przez Iwonę Pomian, a wygłoszony przez Pawła Litwinienkę, nosił tytuł *Materialne pozostałości konfliktów i zbrodni XX w. w polskich obszarach morskich – przyczynek do dyskusji*. Drugi referat, opisujący dokumentację 3D podwodnych stanowisk archeologicznych na podstawie fotogrametrycznego modelu 3D wraka polskiego kontrtorpedowca „Wicher”, zaprezentował natomiast dr Tomasz Bednarz.

Wystąpienia tego panelu zakończyła dyskusja, w której przeważały pytania o charakterze metodologicznym. Ze strony zebranych gości pojawiła się także refleksja, że archeologia współczesności jest ważną dziedziną wspierającą pracę historyków, a wyniki prezentowanych badań, jak w przypadku projektu dotyczącego Rawki i Bzury, mogą prowadzić do nowych ustaleń.

Ostatnią część konferencji, prowadzoną przez Igora Strzoka z Atelier Archi-
fort w Nicei i Hannę Mik z Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku,

organizatorzy postanowili poświęcić interdyscyplinarnym pracom, które w ostatnich latach odbywają się w obrębie pola bitwy na Westerplatte. Do przerwy ogłoszono trzy referaty związane z historią półwyspu. Filip Kuczma i Wojciech Samół, reprezentujący Muzeum Westerplatte i Wojny 1939, opowiedzieli o wynikach badań archeologicznych prowadzonych na tym polu bitwy w latach 2016–2017. Następnie Arkadiusz Woźniakowski z Katedry Historii Teorii Architektury i Konserwacji Zabytków Politechniki Gdańskiej szczegółowo przedstawił historię reliktów fortyfikacji Westerplatte sprzed 1920 r. Trzecim z wymienionych referatów było natomiast wystąpienie dr. Jarosława Tuliszki, przedstawiciela Katedry Bezpieczeństwa Wyższej Szkoły Administracji im. E. Kwiatkowskiego w Gdyni, zatytułowane *Mogły poległych na Westerplatte – aktualny stan badań*. Przed przerwą organizatorzy konferencji zaprosili zebranych gości do uczestnictwa w oprowadzaniu kuratorskim po wystawie czasowej „Westerplatte w 7 odsłonach”, na której zaprezentowano wiele artefaktów z omawianych uprzednio wykopalisk.

Ostatnie ogłoszone podczas spotkania referaty skupiały się przede wszystkim wokół zagospodarowania przestrzennego półwyspu Westerplatte. Andrzej Ditrich z Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku zaprezentował rekonstrukcje komputerowe historycznych budowli na terenie byłej Wojskowej Składnicy Tranzytowej. Następnie Tomasz Błyskosz, przedstawiciel Narodowego Instytutu Dziedzictwa, omówił przekształcenia zachodzące w obrębie pola bitwy po 1945 r. Wystąpieniem zamykającym ostatni panel konferencji był natomiast referat Igora Strzoka *Koncepcje rewitalizacji Pola Bitwy na Westerplatte od połowy lat osiemdziesiątych XX w. do chwili obecnej*.

Konferencję zwieńczyła burzliwa dyskusja nad obecnym stanem reliktów znajdujących się na Westerplatte – konserwacją, ewentualnymi możliwościami rekonstrukcji, a także proponowanymi formami ich prezentacji zwiedzającym. Najwięcej pytań skierowano do Igora Strzoka w związku z losami zabytkowego reliktu sztuki fortyfikacyjnej tzw. Szańca Mewiego. Obiekt ten, mimo że nie wchodzi bezpośrednio w skład pola bitwy, odegrał ważną rolę w historii Westerplatte, bowiem po podpisaniu kapitulacji pełnił on tymczasowo funkcję obozu jenieckiego. W polemice dotyczącej dramatycznego stanu tego zabytku głos zabrał m.in. Tomasz Korzeniowski, prezes Towarzystwa Opieki nad Zabytkami w Gdańsku. Postulował on, aby jak najszybciej rozpocząć działania administracyjne mające na celu zabezpieczenie obiektu. Podsumowując dwa dni konferencji, dr Marek Szymaniak podziękował wszystkim jej uczestnikom za – jak podkreślił – owocne obrady. Wyraził także zadowolenie, że przestrzeń Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku jest wykorzystywana do interdyscyplinarnych spotkań,

dyskusji i wymiany doświadczeń skupiających się wokół tak aktualnej problematyki, jaką jest archeologia współczesności. Zapewnił również zebranych gości, że wygłoszone referaty zostaną zaprezentowane w postaci wydawnictwa pokonferencyjnego.